

УДК 378.096

DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1-348-354

FORMATION OF TOLERANCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Olga POPOVA,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

poi2009bam@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4338-592X>

Angelika LESYK,

Candidate of Pedagogical
Sciences, Associate Professor

as_lesyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

Ольга ПОПОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

Анжеліка ЛЕСИК,

кандидат педагогічних наук,
доцент

*Berdiansk state pedagogical
university*

✉ 4, Schmidta st., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ вул. Шмідта, 4. м. Бердянськ,
Запорізька обл.

Original manuscript received: May 25, 2022

Revised manuscript accepted: May 29, 2022

ABSTRACT

The article attempts to analyze the philosophical, psychological and pedagogical literature from the point of view of the researched problem - the formation of tolerance of future primary school teachers. It has been proven that an integral part of the tolerance of primary school teachers is the ability to engage in dialogical relationships with students, namely the ability to perceive the situation from the standpoint of others; the property of an emotionally stable personality, which determines the possibility of establishing relationships between people based on values, content and organization of psychological security. The objectives of the pedagogy of tolerance are: recognizing the child as he is: forming a child on a non-violent basis; showing humanity, kindness, sensitivity, tolerance, trust, respect for the pupil; development of skills to find ways to resolve and prevent conflicts; dialogic communication; identification of pedagogical optimism. Formation of tolerance of future primary school teachers occurs by ensuring awareness of the personal significance of tolerance as a necessary feature on axiological and humanistic principles; formation of practical skills for its education in schoolchildren in the educational process; use of forms and methods in classes that involve dialogical and polylogical interaction.

The objectives of the pedagogy of tolerance are: recognizing the child as he is: forming a child on a non-violent basis; showing humanity, kindness, sensitivity, tolerance, trust, respect for the pupil; development of skills to find ways to resolve and prevent conflicts; dialogic communication; identification of pedagogical optimism.

Tasks were effective, which involved discussing professional problems in groups, brainstorming; situational modeling – role-playing situations; elaboration of

discussion issues – «take a position», a continuous scale of opinions, discussion; the use of media resources in general and work on animated films that have a positive impact on the development of motivation and abilities of students to self-improvement, activation of personal and professional experience.

What is decisive is that tolerance is manifested among the moral values of humanism, becomes, on the one hand, the basis of modern education, which translates the norms of human relations and is the basis of humanization of knowledge, on the other – the instrumental value of the individual. interaction with others.

Key words: *tolerance, formation of tolerance of future teacher, future primary school teachers, professional training.*

Сучасні умови розвитку України, передовсім повномасштабне вторгнення на її територію російських військ, запровадження воєнного стану, окупація, вплинули на організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти. З-поміж інших проблем, які з'явилися в нинішній ситуації (безпека викладачів і здобувачів вищої освіти, неможливість установалення постійного зв'язку тощо), ще більше актуалізувалася потреба утверджувати морально-етичні цінності: працелюбність, турботу, гідність, рівність, милосердя, справедливість, чесність, довіру, терпимість до іншого, доброзичливість, готовність допомогти, добросовісність, ввічливість, делікатність, тактовність, толерантність. Саме ці якості особистості майбутнього вчителя загалом і початкової школи зокрема, які формуються в процесі професійної підготовки, визначають її гуманістичну спрямованість і вимагають виявлення терпимого, доброзичливого ставлення під час спілкування з дітьми, батьками, колегами.

Мета статті – здійснити міждисциплінарний аналіз сутності поняття «толерантність» і довести дієвість діалогічних форм спілкування для формування толерантності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

У ході наукового пошуку було використано такі **методи дослідження:** *теоретичні* – аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження; синтез, порівняння, узагальнення для визначення шляхів формування толерантності здобувачів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта; *емпіричні* – опосередковане спостереження.

Синонімічним до слова «толерантність» визначено лексему «терпіння», яка у Великому тлумачному словнику сучасної української мови пояснюється так: «1. Здатність стійко, без нарікань витримувати фізичні або моральні страждання, життєві злигодні тощо. // Уміння довго та спокійно витримувати щось нудне, неприємне, небажане тощо. 2. Здатність довго й наполегливо робити що-небудь, займатися чимось. 3. Розмовне. Те саме, що страждання» [2, с. 1243].

Ще за часів античності проблема виявлення людиною терпимості та моральності була досить актуальною.

Проблема толерантності розглядається в працях філософів, психологів, педагогів. Так, філософи Р. Валітова, П. Кніг, В. Лекторський, М. Мчедлова, К. Ясперс та ін. позначають цим терміном доброзичливе або принаймні стримане ставлення до індивідуальних або групових

відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних); складник життєвої компетентності, уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах, що уможливить успішно взаємодіяти, співпрацювати та розв'язувати конфлікти тощо.

Формування толерантності в психології пов'язується з такими поняттями, як установка, звичка, потреби, мотивація, сенс життя, відмінності, заборона, приналежність, ієрархія, авторитет, суперечність, почуття власної гідності, провокація, фанатизм, архетипи, еталони, знакові системи. Крім того, науковці І. Бех, С. Бондирєва, С. Братченко, К. фон Берген, В. фон Берген, С. Стубблефілд, Д. Бандоу, С. Колесов, О. Клепцова, Ю. Кузнєцова, А. Маслоу та ін. вважають толерантністю властивість емоційно стійкої особистості, що визначає можливість встановлення зв'язків між людьми на основі цінностей, змісту та організації психологічної безпеки. Детальний аналіз психологічної літератури з проблеми вивчення сутності толерантності уможливив виявити основні підходи щодо визначення цього феномена: терпимість, прийняття іншої людини, виявлення поваги та визнання рівності, відмова від домінування і насилля, стійкість до конфліктів (О. Асмолов, О. Клепцова); емоційно стійкість та ціннісно-емоційний вибір особистості (Ю. Кузнєцова); ціннісне ставлення до людини взагалі та ціннісне ставлення до інших соціокультурних груп (Г. Дмитрієв, О. Джуринський, А. Сєдих, Н. Лебедева); формування установок толерантної свідомості (С. Бондирєва, Д. Колесов, Г. Солдатова); партнерство у спілкуванні, відкритість і готовність до діалогу (І. Бех, С. Братченко, Л. Петровська та ін.); виявлення стійкості до суб'єкта до впливу стресу, підвищення адаптивного потенціалу особистості (В. Тишков, Г. Солдатова).

У педагогічному дискурсі окремі аспекти проблеми формування толерантності майбутніх педагогів знайшли відображення в дослідженнях О. Біди, Т. Білоус, Н. Бирко, Л. Завірюхи, Ю. Ірхіної, Л. Канишевської, Ю. Котеленець, А. Лесик, О. Орловської, О. Падалки, О. Петренко, О. Полової, Т. Потапчук, О. Савченко, Р. Соичук, О. Столяренко, І. Таргоній та ін.

Детальне вивчення досліджень зазначених вище науковців дає змогу сформулювати в загальному вигляді мету педагогіки толерантності – розроблення принципів, форм і методів роботи вчителя щодо формування особистості дитини на ненасильницькій основі, прийняття дитини, виявлення терпимості, довіри, поваги до неї.

Завданнями педагогіки толерантності є: визнання дитини такою, якою вона є: формування дитини на ненасильницькій основі; виявлення гуманності, доброзичливості, чуйності, терпимості, довіри, поваги до вихованця; розвиток умінь знаходження способів розв'язання та попередження конфліктів; діалогічне спілкування; виявлення педагогічного оптимізму.

Погоджуємося з думкою І. Таргоній, що освіта є одним із соціальних інститутів, що сприяє формуванню толерантності за умови використання діалогу, співробітництва, взаємоповаги [8].

Досліджуючи поняття «толерантність майбутнього вчителя початкової школи», вважатимемо його як професійно важливу якість учителя, що виявляє свою сутність сприймати без агресії відмінні від його власних судження, образ життя, характер поведінки, зовнішність і будь-які інші особливості людей, які його оточують у сфері освітнього простору і соціокультурного середовища, шляхом становлення з ними відносин довіри, співпраці, компромісу, радості, товариськості та психологічного комфорту [3]. Важливо, щоб толерантність майбутніх учителів початкової школи формувалася в процесі професійної підготовки, тобто була спеціально організованим процесом, в основі якого – сприйняття іншої людини як цінності; прагнення до співробітництва як позитивного способу взаємодії з людьми, спрямований на розширення інформаційного поля з проблеми толерантності, формування толерантної свідомості та досвіду толерантної поведінки, розвитку здатності до самовдосконалення та професійної реалізації майбутніх педагогів.

Під час професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в Бердянському державному педагогічному університеті значну роль відведено формуванню толерантності, де ключовим є організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії, діалогічне спілкування, перехід від егоцентричної установки до установки співрозмовника. Як свідчить власний педагогічний досвід, діалогічне спілкування сприяє психологічному налаштуванню на стан співрозмовника та власний стан: спілкування відбувається за принципом: «тут і зараз»; забезпечує сприйняття партнера по спілкуванню, не оцінюючи його особистості, визнаючи його право на власну думку й рішення. Таке спілкування завжди невимушене, спрямоване на розв'язання проблем і дискусійних питань. Толерантне спілкування передбачає виявлення відкритості учасників діалогу в освітньому процесі; створення комфортної атмосфери, емпатії в спільній діяльності [5].

Отже, міждисциплінарний аналіз понятійного апарату з проблеми дослідження дозволяє вважати толерантність майбутнього вчителя початкової школи як важливу його професійну якість, що виявляється в активній моральній позиції та готовності до конструктивної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу; характеризується виявленням гуманності, терпимості, доброзичливості, спрямованістю на вирішення конфліктних ситуацій в професійній сфері на ненасильницькій основі.

На нашу думку, найважливішими завданнями формування толерантності майбутніх учителів початкової школи в процесі їх професійної підготовки є: систематизувати знання студентів про якість толерантної особистості педагога; розвивати критичне мислення; вміння вести діалог; взаємодіяти, співпрацювати; знаходити способи попередження та конструктивного розв'язання конфліктів; сприяти створенню комфортного освітнього середовища, розвитку емпатії, виявленню терпимого ставлення до інших людей, гуманності, доброзичливості, чуйності; здатності до самовдосконалення, професійної самореалізації.

Становлення толерантності майбутніх педагогів початкової школи відбувається шляхом забезпечення усвідомлення особистісної значущості толерантності як необхідної риси на аксіологічних і гуманістичних засадах; формування практичних умінь щодо виховання її в школярів в освітньому процесі; використання на заняттях форм і методів, які передбачають діалогічну та полілогічну взаємодію.

Сучасною науковою педагогічною спільнотою розроблені спеціальні технології, творче використання яких в освітньому процесі сприяє розвитку толерантних взаємин в освітньому середовищі університету. Нами активно застосовувалися тренінги, в основі яких лежить організація квазіпрофесійної діяльності здобувачів вищої освіти; інтерактивні методи і прийоми навчання, активна взаємодія й комунікація всіх учасників освітнього процесу. Досить дієвими були завдання, які передбачали обговорення професійних проблем у групах, мозковий штурм; ситуативне моделювання – розігрування ситуацій за ролями; опрацювання дискусійних питань – «займи позицію», неперервна шкала думок, дискусія; застосування медіаресурсів загалом і роботу над анімаційними фільмами, що позитивно впливали на розвиток мотивації й здібностей студентів до самовдосконалення, активізації особистісного й професійного досвіду.

Висновки. На основі міжпредметного (філософського, психологічного, педагогічного) аналізу з'ясовано, що толерантність була предметом дослідження тривалий час. Визначальним є те, що вона виявляється серед моральних цінностей гуманізму, стає, з одного боку, основою сучасної освіти, яка транслює норми людських відносин і є основою гуманізації знань, з іншого – інструментальною цінністю особистості, яка зумовлює ставлення людини до світу і її поведінку у взаємодії з іншими. Усе це перетворює толерантність на найважливіший орієнтир сучасної освітньої політики.

Література

1. Бирко Н. М. Педагогічна майстерня формування толерантності сучасного громадянина : методичний посібник. Хмельницький : ХГПА, 2013. 184 с.
2. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Канишевська Л. В. Аналіз феномена «толерантність» в гуманітарних науках. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 28 (1). С. 255–265.
4. Котелянець Ю. С. Формування толерантності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 247 с.
5. Попова О., Лесик А. Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування толерантності в учнів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 3. С. 381–388
6. Потапчук Т. В. Толерантність та педагогіка толерантності: проблеми наукових досліджень. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020, Вип. 22. С. 26–31.

7. Савченко О. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 4–7.

8. Таргоній І. В. Феномен «толерантність» у психологічних та педагогічних дослідженнях : теоретичні аспекти визначення сутності. *Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський Національний університет ім. Василя Стефаника»*: зб. наук. праць. 2019. Вип. 15. С. 208–214.

References

1. Byrko N. M. (2013). *Pedahohichna maysternia formuvannya tolerantnosti suchasnogo hromadianyna : metodychnyj posibnyk* [Pedagogical workshop on the formation of tolerance of a modern citizen]. Khmelnitskyi : KhGPA [in Ukrainian].

2. Busel V. T. (ed.) (2005). *Velykyj tлумachnyj slovnyk ukrains'koho mowy (z dod. i dopovn.)* [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language (with supplements)]. Kyiv – Irpin : VTF «Perun». [in Ukrainian].

3. Kanishevska L.V. (2020). *Analiz fenomena «tolerantnist» v humanitarnykh naukah* [Analysis of the phenomenon «tolerance» in humanities]. Aktualni pytannya humanitarnykh nauk : mizhvuzivskyj zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka – Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, vyp. 28 (1), 255-265. [in Ukrainian].

4. Kotelianets Yu. S. (2015). *Formuvannya tolerantnosti maybutnih uchyteliv pochatkovykh klasiv u processi profesynoi pidgotovky* [Formation of tolerance of future primary school teachers in the process of professional training] : dys. ... kand. ped. Nauk. Kyiv. [in Ukrainian].

5. Popova O., Lesyk A. (2020). *Teoretychni zasady pidgotovky maybutnih uchyteliv pochatkovoji shkoly do formuvannya tolerantnosti v uchniv* [Theoretical principles of training future primary school teachers for the formation of tolerance in students]. Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnogo pedagogichnogo universytetu. Seriya : Pedagogichni nauky – Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences, 3, 381–388. [in Ukrainian].

6. Potapchuk T. V. (2020). *Tolerantnist ta pedagogika tolerantnosti : problemy naukovykh doslidzhen* [Tolerance and pedagogy of tolerance: problems of scientific research]. Hirska shkola Ukrains'kykh Karpat – Mountain School of the Ukrainian Carpathians, vyp. 22, 26–31. [in Ukrainian].

7. Savchenko O. (2014). *Tolerantnist yak tsinnist shkilnoi osvity : metodychnyj aspekt* [Tolerance as a value of school education: methodical aspect]. *Pochatkova shkola – Primary school*, 9, 4–7. [in Ukrainian].

8. Targonij I. V. (2019). *Fenomen «tolerantnist» u psykholoichnykh ta pedagogichnykh doslidzhenniah : teoretychni aspekty vyznachennya sutnosti* [The phenomenon of «tolerance» in psychological and pedagogical research: theoretical aspects of defining the essence]. *Osvitnij prostir Ukrainy. Naukovyi zhurnal DVNZ «Prykarpatskyj natsionalnyj universytet imeni Vasylia Stefanyka»* : zb. nauk. prats – Educational space of Ukraine. Scientific journal of the State Higher Secondary School «Prycarpathian National University named after Vasyl Stefanyk», vyp. 15, 209–214. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу проаналізувати філософську, психологічну та педагогічну літературу під кутом зору досліджуваної проблеми – формування толерантності майбутніх учителів початкової школи. Доведено, що невід'ємним складником толерантності вчителя початкової школи є

здатність до діалогічних взаємин з учнями, а саме можливість сприймати ситуацію з позицій інших людей; властивість емоційно стійкої особистості, що визначає можливості встановлення зв'язків між людьми на основі цінностей, змісту та організації психологічної безпеки. Завданнями педагогіки толерантності є: визнання дитини такою, якою вона є; формування дитини на ненасильницькій основі; виявлення гуманності, доброзичливості, чуйності, терпимості, довіри, поваги до вихованця; розвиток умінь знаходження способів розв'язання та попередження конфліктів; діалогічне спілкування; виявлення педагогічного оптимізму. Становлення толерантності майбутніх педагогів початкової школи відбувається шляхом забезпечення усвідомлення особистісної значущості толерантності як необхідної риси на аксіологічних і гуманістичних засадах; формування практичних умінь щодо виховання її в школярів в освітньому процесі; використання на заняттях форм і методів, які передбачають діалогічну та полілогічну взаємодію.

Завданнями педагогіки толерантності є: визнання дитини такою, якою вона є; формування дитини на ненасильницькій основі; виявлення гуманності, доброзичливості, чуйності, терпимості, довіри, поваги до вихованця; розвиток умінь знаходження способів розв'язання та попередження конфліктів; діалогічне спілкування; виявлення педагогічного оптимізму.

Дієвими були завдання, які передбачали обговорення професійних проблем у групах, мозковий штурм; ситуативне моделювання – розігрування ситуацій за ролями; опрацювання дискусійних питань – «займи позицію», неперервна шкала думок, дискусія; застосування медіаресурсів загалом і роботу над анімаційними фільмами, що позитивно впливали на розвиток мотивації й здібностей студентів до самовдосконалення, активізації особистісного й професійного досвіду.

Визначальним є те, що толерантність виявляється серед моральних цінностей гуманізму, стає, з одного боку, основою сучасної освіти, яка транслює норми людських відносин і є основою гуманізації знань, з іншого – інструментальною цінністю особистості, яка зумовлює ставлення людини до світу і її поведінку у взаємодії з іншими.

Ключові слова: толерантність, формування толерантності майбутнього вчителя, майбутні вчителі початкової школи, професійна підготовка.